Câteva urme ale organizației de stat slavo-române.

de **Silviu Dragomir.**

1. In județul Caraș-Severinului există și astăzi patru comune cu nume foarte caracteristic. La nord de Caransebeș găsim *Jupa,* la sud de Făget satul *Jupănești* și la nord de Orșova comuna *Jupalnicul,* care apare, ce-i drept abia în secolul XVIII când administrația austriacă o scrie *Supan* [1]) In fine la nordest de Lugoj e *Jupanu,* o comună, care în sec. XV formă centrul unui district românesc.

In sec. XIV mai există o comună Supafalva (1389) în comitatul Cărașului[2]) și în veacul următor alt sat cu același nume Zsupafalva (1447) spre sudest de Timișoara, între comunele aparținătoare cetății Duboz.[3])

Toate aceste nume păstrează amintirea vechei organizații slave cu jupele ca unități teritoriale, cari aveau în frunte un *jupan.* Jupele slave nu aveau întindere mai mare decât valea unui râu, de la care își luau numele, și de regulă centrul lor erà într'o cetate unde steteà jupanul, conducător de oaste și totodată judecător în procese Jireček crede că jupanii erau dintru început bătrâni localnici ai câte unui neam, asistați de adunarea tuturor oamenilor liberi din coprinsul unei jupe. Dinastiile sârbești își trăgeau originea din asemenea familii de jupani, cari încetul cu încetul dobânderă o influență mai mare peste jupele învecinate. Instituția jupelor și a jupanilor cu acest nume de origine necunoscută, este foarte veche. Ea se desvoltase la Sârbi complet, până în sec. X (Const. Porfirogen.) și izbutise a se menține încă până prin veacul XIII, când centralizarea ad-

1) Pesty Fr *A Szörényi Bánság vol. II. Bud. 1878, p. 572.*

2) Csánki D *Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában* v. II. p 107

3) Csánki o. c. II. p. 33 34.

BDD-A14606 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:45 UTC)

ministrației săvârșită de Stefan Nemanja îi dete o lovitură de moarte, așa încât pe la 1400 cuvintele jupa și jupan nu le mai găsim în documentele sârbești. Cei din urmă cari au părăsit instituția aceasta au fost Bosniecii, la cari mai întâlnim jupani până la căderea statului național (sec. XV). In Croația jupa și jupania au avut altă însemnare și cu totul altă desvoltare.[1])

La noi, în afară de numele de localități, arătate în Banat, cuvântul *jupân* mai păstrează amintirea unei instituții, care a dispărut de mult, învinsă de împrejurările politice, cari au dat altă înfățișare organizației noastre vechi. Astfel jupele slave au trebuit să facă loc, și în Banat, scaunelor și districtelor românești și în măsura în care progresă romanizarea Slavilor, voevozii și cnejii români au izbutit să înlăture pe jupanii streini. Dar când, după înjghiebarea prinicipatului muntean, documentele cancelariei domnești ne prezintă organizarea Curții Voevodului, boerii săi sânt toți jupani, întocmai așa cum erau jupani toți demnitarii Curții regale din vechea Croație de pe timpul Carolingilor ori magnații regilor din Dioclitia în sec. XII.[2])

In tot cazul originea acestor nume din Banat e mai veche decât secolul XI, când la popoarele slave învecinate instituția jupelor pornește spre declin, iar pe teritorul ungar se desvoltă sistemul comitatelor.

Adaugăm că Jireček, în istoria mai nouă a Sârbilor, constată o asemănare suprinzătoare între organizația Curții regale din Croația și între organizația Curții vechiului voevodat muntean. Ca și în Croația găsim și la voevozii munteni un *ban*, care stă la Craiova, cum de altminteri, nu departe, la Severin, steteau banii craiului unguresc. *Vornicul* (dela dvornik) și *postelnicul* (dela postelja) se numesc așa numai la Curtea regilor croați și a voevozilor noștri. Pe când funcția spatarului (σπαθάριος), vistiarului și a comisului (κόμης) arată originea lor bizantină, atribuțiile boerilor munteni seamănă mai mult cu ale jupanilor croați din sec. X și XI. In Bizanț, spre pildă, spatarul sau protostratorul erau nobili distinși, dar serviciul de la

1) C. Jireček, *Staat und Gesellschaft im mittelalt. Serbien în Denkschrifften der k. Akademie der Wissenschaften in Wien*, 1912, I. Teil, p. 3 și urm.

2) Idem, p. 15.

BDD-A14606 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:45 UTC)

Curte îl îndeplineau totuşi numai sclavii şi eunucii, cari erau camerieri, uşieri, paharnici etc. „Instituţiile aceste ale Slavilor de sud şi ale Românilor", încheie Jireček[1]) „amintesc mai mult pe demnitarii Curţii Longobarzilor şi a Francilor, decât ierarhia Curţii bizantine".

2. In Banat, în judeţele Arad, Huniedoara, Alba de jos, Făgăraş, Gorj, Dolj şi Mehedinţi găsim comune cu numele de *Ohaba* sau *Ohabiţa*. Pesty Frigyes constată pentru vechiul comitat al Caraşului 10 localităţi cu acest nume,[2]) iar Csánki găseşte în evul mediu, numai în comitatul Timişului 7 *Ohabe* şi 6 *Ohabiţe*.[3]) In Judeţul Aradului sânt cunoscute 2 *Ohabe* şi o *Ohabiţă*,[4]) iar în al Huniedoarei 10 *Ohabe* şi mai multe *Ohabiţe*,[5]) şi în fine Marele Dicţionar Geografic găseşte în cele 3 judeţe din Oltenia 9 *Ohabe*.

Regretatul nostru învăţat I. Bogdan a aratat[6]), că cuvântul *Ohabă* înseamnă scutire, exemptio, immunitas şi că formula atât de deasă din documentele noastre slave „da estj na ohabu", sau „da im sutj vă ohabu" înseamnă „să-i fie scutire" sau „să-le fie spre scutire" şi că dacă găsim formula aceasta într'un hrisov de donaţiune, atunci noua proprietate erà scutită de dăjdiile către Domn şi aveà să treacă de la tată la fiu, cu tot privilegiul ei, dacă mai erà şi ocină.

Trebue să remarcăm că această expresie slavo-română nu o găsim decât la noi, întocmai aşa precum numele de Ohaba şi Ohabiţa nu le întâmpinăm decât numai pe pământ românesc, limitate la un anume teritoriu, partea sudică a Transilvaniei, Bănat şi Oltenia, unde ele păstrează, fără îndoială amintirea unei organizaţii de stat, anterioare stăpânirii ungureşti, sub care nu s'ar fi putut încetăţeni astfel de numiri. Cancelaria ungurească ştiă să traducă exact cuvântul Ohabă, ceea ce o dovedeşte faptul că Ohaba de lângă Streiu se numeşte la 1440

1) Ibidem.
2) Pesty Fr. *Krassó vármegye tört.* II, vol. Bud. 1884 p. 72 şi urm.
3) Csánki D *Magyarország tört. földrajza* vol. II, la comitatul Timiş,s.v.
4) Márki S. *Arad vármegye monografiája* I, p. 211.
5) Csánki D. *o. c* vol. V, la com. Huniedoarei, s. v.
6) *Convorbiri Literare* pe 1906 p. 295—299.

BDD-A14606 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:45 UTC)

Szabadfalu[1]) şi tot aşa Ohaba de lângă Sibişel la 1439[2]) In Banat de asemenea se vorbeşte, la 1369, de două sate „Szabadfalva et aliam Szabadfalva", cari erau, de sigur, sate ohabnice.[3])

Numele comunelor *Uric*[4]) şi *Uricani*, din judeţul Huniedoarei confirmă presupunerile noastre despre originea acestor sate. Dintru început înţelesul cuvântului uric era „moşie de veci" sau „moşie ohabnică", obţinută prin donaţiune domnească, pentru-ca mai târziu să se numească în chipul acesta însuşi hrisovul de donaţiune.[5]) Este deci de neînţeles, cum un savant serios ca Melich poate afirmă, că Românii imigrând pe teritoriu unguresc au adus şi cuvântul „Ohaba" numind cu el satele româneşti donate de regi unor nobili unguri[6]) Dacă instituţia ohabelor ar fi fost adusă din Peninsula balcanică, ea nu ar fi rămas mărginită pe un teritoriu atât de restrâns, ci s'ar fi întins, deodată cu imigrarea elementului românesc, în toate părţile, deci în nordul Transilvaniei, ca şi mai pe urmă, în Moldova, unde cancelaria domnească, nici pe timpul lui Stefan cel Mare, nici mai târziu, nu cunoaşte această instituţie.

3. E posibil, ca această veche organizaţie de stat slavoromân să ne fi lăsat moştenire şi alte instituţii, originea cărora abia dacă o mai putem distinge. Mă gândesc la *jitarii* (žito bucate) şi *gornicii* (gora pădure, deal) din satele ardelene, cari au păstrat acest nume slav sub îndelungata stăpânire ungurească, sau la *voinicii* şi *slobodnicii* de pe vremuri. Dar e sigur că din epoca aceasta datează *instituţia crainicilor*, pe care o găsim în ţinuturile vestice ale Transilvaniei până in sec. XV".

Glosariul lui Bartal[7]) ne dă următoarea explicaţie asupra acestui cuvânt: „Krajnik (a slav. Kraj: districtus) judex nobilium, szolgabiró Pesty. Ször. II. 111".

1) Csánki *o. c.* p. 117 şi 134.

2) Ibidem

3) Ortvay T. *Oklevelek Temesmegye és Tem sváros történetéhez*, p. 109.

4) Csánki *o. c.* vol V. p 120 Poss Wryk (1473. 1476, 1519). Posessio Playsor alio nomine Erwk (1478) Poss. Vrik (1498). Poss Ewryk (1515), Poss Wryk (1518)

5) I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare* II, p 609.

6) Századok 1907 p 330 si Cf. Karácsonyi în Századok 1908 p 94

7) Bartal A: *A magyarországi latinság szótára.*

BDD-A14606 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:45 UTC)

Mărturiile istorice sânt destul de precise pentru a explică însemnătatea instituţiei crainicilor.

Cea dintâiu mărturie care vorbeşte despre crainici datează de la finea secolului XIV. Intr'un document din anul 1387 se amintesc crainicii din districtul Haţegului, de pe valea Streiului, din Hunedoara, de pe teritoriul comitatului şi din Dobra. [1]) Alt document din 1434 ne dă indicaţii mai clare despre crainicii din Dobra. In acest an toţi nobilii şi cnejii, poporeni şi iobagi din districtul Dobrei s'au prezentat la voievodul Ardealului Ladislau Csáki, rugându-l să le mentină şi aprobe libertăţile şi obiceiurile dobândite şi aprobate de răposatul voievod transilvănean Nicolae Csáki. Voievodul Ladislau ţinând seamă de interesele acestei proprietăţi regale, de credinţa şi de servicile lor, le asigură următoarele libertăţi: *1.* Să rămână în toate libertăţile obţinute dela răposatul voievod Nicolae Csáki şi oficianţii voievozilor ardeleni să nu aibă dreptul a exclude de la ele pe nimeni dintre ei. *2.* Nici oamenii oficianţilor şi cu ei nici *crainicul* să n'aibă dreptul a merge la casele lor pentru vreun birşag, decât numai după ce se va fi desbătut cauza, pe calea legii (ordine iudiciaria) la scaunul lor ori după-ce se va fi desbătut şi judecat definitiv la scaunele din Deva şi Haţeg (sedes Deva et Haczok). Dar chiar şi după încheierea aceasta a cauzei, oamenii oficianţilor să nu pornească asupra casei lor, şi nici *crainicul* cu ei, pentru ca să-i păgubească, ci dacă cei pedepsiţi refuză a plăti oficianţilor birşagul, înşişi cnejii şi nobilii din district (comprovincialis) să trimită pe *crainicul* la casa celui pedepsit, pentru a despăgubi pe oficianţi din averea aceluia. Excepţiune formează însă cei pedepsiţi pentru crime mai mari, cum sânt furtul, jaful sau încendiul, deoare-ce atât persoana, cât şi avutul acestora aparţin cu tot dreptul oficianţilor. *6.* Oficianţii vor fi datori să primească, an de an, din fiecare chineziat, carul de fân, ce-l va primi prin acord un trimis al oficianţilor şi *crainicul ales de district*. *7.* La sf. Nicolae oficianţii să se mulţumească cu porcul din fiecare chineziat, pe care-l vor

1) Csánki o. c. V, p. 36 n. 1 „Nos iudices, iurati et universi hospites, kenezius nec non *Kalaynuk* de districtu Hathzak, de fluvio Strig, de Hunyad, de Varmegye et de Jwfiw".

BDD-A14606 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:45 UTC)

prezentă de o parte oficianţii, iar de alta, patru oameni cinstiţi aleşi de district [1])

. Din textul acestui document se vede clar ce era crainicul din Dobra: un funcţionar ales de district, a cărui atribuţie de căpetenie o constituia dreptul să culeagă birşagurile dictate de către scaunele de judecată. Tot el făceà pe mijlocitorul între oficianţii regelui şi oamenii din district, apărând interesele acestor din urmă.

Intre anii 1391—1396 se aminteşte în Maramureş o comună *Karaynokfalva*, care astăzi se chiamă româneşte *Crainicovo* (ung. Mihálka). Tot aici găsim la 1389 un sat *Karaynokháza*.[2])

Intr'un document din anul 1402 episcopul latin din Oradea-Mare regulează situaţia Românilor din districtul (provincia) Beiuşului. După-ce precizează drepturile chinezilor, cari stau sub un voevod din Beiuş, vorbeşte şi de modalitatea cu care au să se culeagă birşagurile dictate de scaunul de judecată al cnejilor şi aprobate de curtea episcopiască din Oradea. Execuţia nu se poate face, decât la 15 zile după pronunţarea sentinţei, de către voevod sau de către oficiantul districtului, care se numeşte *crainic* (Vaida et officialis provinciae illae, *qui aliter krajnik apellatur*). In mod categoric se opreşte execuţia făcută în alt chip (Nec unquam ipsi castellani aut vicecastellani huius modi birsagia suis propriis manibus, potestate et auctoritate aliter, nisi per medium dictorum Vaidae et Krainik exigendi habeant facultatem).[3])

Cam aceeaşi atribuţie o aveau în sec. XVI şi crainicii din nordul Ardealului, din Sălagiu, Sătmar şi comitatele învecinate[4]). Voevodul fiecărui district (processus) aveà lângă sine un *crainic*, care era un oficiant însărcinat să culeagă darea anuală şi să îndeplinească anume servicii pe lângă scaunul de judecată, cum îl arată urbariile păstrate din acea epocă.

In Banat îi găsim pe *crainici* relativ târziu, abia în veacul

---

1) Csánki V, p. 62—63. La 1481 se menţionează crainicul din jurul Devei împreună cu cnejii şi ceilalţi locuitori. V. Hurmuzaki II, 2 p. 270.

2) Csánki II, p. 449.

3) Bunyitai V : *A váradi püspökség* II. 301—302.

4) Takács Z.: *Rajzok a török világból*, Budapest 1916 II p. 322—23 In ţinutul Bistriţei se amintesc la începutul sec. XVIII v. N. Iorga, Docum. Bistriţei II. p. 108

BDD-A14606 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:45 UTC)

XVI. La 1544 Petru Petrovici adresează o poruncă către cnejii şi crainicii din comitatul Severinului[1]) Intre 1514—16 aproape de Marginea se aminteşte un sat Crainiceşti, în posesia marchizului de Brandenburg[2]) In acelaşi ţinut, pe malul stâng al Murăşului, apare la 1597 ca martor la delimitarea unei moşii „crainicul" Syfko Stoici, (în comuna Zăbalţi)[3])

Pentru-ca să arătăm întinderea geografică neîntreruptă a acestei instituţii, în partea vestică a teritorului etnic românesc, mai amintesc, că şi în judeţul Aradului întâlnim urmele ei probabile în numele de familie Crainic de prin câteva sate.[4])

Instituţia crainicilor pe deplin desvoltată o găsim începând cu sec. XV în Polonia. Crainicii de aici apar ca adevăraţi şefi de districte, aşezaţi în fruntea cnejilor şi înzestraţi cu anume drepturi administrative şi judecătoreşti. Cei mai mulţi stau pe proprietăţile regale, dar îi găsim, deşi în număr mai mic, şi pe proprietăţile nobililor poloni. In Galiţia, unde există un mare număr de sate colonizate după dreptul românesc, cunoaştem spre pildă, pe pământul regal, încă din secolul XV, pe crainiciul din starostia Sanok (krajnik omnium villarum iuris valachici capitaneatus Sanocensis). In starostia Přemysl erau trei craine (krajina, căci aşă se numeà districtul în fruntea căruia steteà crainicul) cea din Brilince, cea din Korosno şi cea din Ustrzyki. In starostia Sambor, la 1568, erau două craine, una pe Nistru cu 24 sate şi cealaltă pe Stryj cu 27 sate. Cât priveşte crainele şi crainicii de pe proprietăţile nobililor amintim, că Petru Kmita posedà, în starostia Sanok, câteva sate (sec. 16) cari aparţineau la două craine, la cea din Subieňsko (Zwiniaca şi Rovieň) şi la cea din Olszanica (Boberka şi Ternowa).[5])

Iată cum descrie, în sec. XVI, un „lustrator" instituţia crainicilor: „Fiecare *Crajina* îşi are crainicul ei, de care au să asculte cnejii şi fiecare sat are câte nu cnez căruia îi sânt supuşi ţăranii şi care trebue să supraveghieze ordinea. De două ori pe an se adună într'un loc toţi oamenii din satele acelea (hromada);

1) Pesty Fr. *A szorényi bánság* II. p. 111.
2) Pesty Fr. *Krassó vm. tort.* II. 1. p. 256.
3) Pesty o. c. p. 287.
4) Márki o. c vol. I. p 320 Cf. registrul.
5) Dr. K. Kadlec. Valaši a valašske právo, Praga 1916 pp. 378 şi 380.

BDD-A14606 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:45 UTC)

o adunare se ţine la sf Petru şi se numeşte de primăvară, cealaltă la St Martin, de toamnă, acolo aduc cnejii dobânzile (czynsze) si plăţile (davky) de la oameni, acolo se fac judecăţile, se măsură şi adună pedepsele judecătoreşti: . . . . . Crainicii au pentru slujba lor, de la fiecare om, care ţine oi, câte un burduf de brânză. Pe crainic îl numesc starostii dintre cneji . . ."[1])

In linii generale se poate vedeà din această descriere în ce anume consista funcţiunea crainicului în Polonia. Numit de către staroste dintre cnejii crainei (deci nu ales) el aveà să uşureze administrarea economică a proprietăţii regale sau particulare. Deci crainicul strângeà, cu prilejul celor două adunări, dobânzile şi plăţile aduse de cneji. La asemenea adunări anuale ţinea crainicul împreună cu cnejii din craină aşa zisele judecăţi româneşti sub preşidenţia unor funcţionari orăşăneşti, apoi împreună cu organele alese ale judecătoriei, av à să execute sentinţele date contra cnejilor. In fine, ca organ poliţienesc crainicul aveà să urmărească pe răufăcătorii din toată crainа pentru a-i da pe mâna judecătoriei penale.[2])

Dacă comparăm instituţia crainicilor din Polonia cu a crainicilor pe cari i-am aràtat în mai multe ţinuturi din Transilvania, vom găsi, că ea este aceea şi, de o parte şi de alta, fiinţă cu unele deosebiri, produse de împrejurările istorice şi locale, a âţ de variate. Reţinem în deosebi cea ce e caracteristic: crainicii din toate părţile sânt legaţi, cu funcţia lor, de scaunul de judecată, ori ei înşişi fac judecată şi o execută (ca în Polonia) ori servesc ca organe auxiliare la aducerea şi executarea sentinţei (ca în Hunedoara, Bihor si în nordul Transilvaniei). In schimb îndă găsim şi unele deosebiri, dintre cari mai alès una are o deosebită importanţă faptul, că crainicii din Polonia sânt înzestraţi şi cu atribuţii administrative; ei înlocuesc pe voevozii români din Transilvania, a căror activitate e bine cunoscută în Bihor la începutul secolul XV, iar în judeţele din nordul Transilvaniei, până în veacul XVIII.

Ceea-ce ne interesează, în cadrul articolului de faţă, e să stabilim originea şi vechimea acestei instituţii. Intinderea geogra-

1) Kadlec o. c p. 332.
2) Kadlec o c. p. 380.

BDD-A14606 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:45 UTC)

fică a crainicilor dovedeşte că obârşia lor trebue căutată la nordul teritoriului etnic românesc, acolo, unde prin atingerea cu elementul malo-rus, a putut intrà această instituţie în organizaţia noastră veche Dar ceea ce priveşte timpul când s'a împrumutat ea, nu se poate fixà decât cu oarecare aproximaţie din pricină că informaţiile pe cari le avem cu privire la imigrarea Rutenilor în Ungaria de nord nu sânt nici ele precize. Unii scriitori mai noi cred că aceste imigrări au început abia în jumătatea a doua a secolului XIII, deşi mici co'onii de Ruteni vor fi existat şi mai înainte.[1]) Părerea aceasta e întemeiată însă pe o presupunere eronată; că teritoriul muntos din nordul Ungariei, până la ocuparea lui de către Ruteni, ar fi fost pustiu si nelocuit. E sigur însă, că acest teritoriu n'a fost deşert, ceea-ce o dovedeşte vechea penetraţiune (sec. 12) a Românilor în Galiţia vestică şi Polonia, care a plecat tocmai de pe acest teritoriu De fapt până târziu în secolul XV se poate observà un curent, care duce populaţia românească de pe panta sudică a Carpaţilor nordici în Galiţia, câtă vreme cea ruteană din ţinutul Haliciului se coboară în Ungaria nordică. Aşa se va fi petrecut lucrul acesta şi înainte de a-şi întinde Ungurii stăpânirea peste aceste teritorii.

Faptul, că găsim instituţia Crainicilor în jum. II a sec 14 deja în sudul Murăşului şi totuşi mai târziu rămâne limitată la un anume teritoriu pare a vorbì pentru un împrumut mai vechiu, într'o epocă, în care, părţile nordice ale Ardealului cu Bihorul şi cu regiunile muntoase până la Mureş, aparţineau unei formaţiuni de stat slavo-român. De aici instituţia crainicilor s'a putut întinde ceva mai târziu şi asupra Banatului, unde, până în sec. XV, ştim că ex stà o organizaţie puternică a districtelor româneşti.

4 Săpăturile făcute în Bănat şi în părţile Crişanei dovedesc, că teritoriul acesta a fost locuit fără întrerupere, dela colonizaţia română încoace. Intr'adevăr, Banatul a fost, până la invaziunea ungurească, poarta Europei centrale, pe unde treceà drumul barbarilor spre apus. Două mari imperii, al Hunilor şi al Avarilor, şi-au fixat reşedinţa chiar pe teritoriul dintre apele Du-

1) Hodinka A A munkácsi gor. kath. puspokseg története, Budapest 1910. pp. 22—24, 71 şi urm.

BDD-A14606 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:45 UTC)

nării, Tisei, Murăşului şi a Crişurilor şi tot aici a fost şi vadul dunărean al unei părţi din Slavii cari au trecut în Peninsula balcanică.

Castelele şi cetăţile romane, ruinate de năvălitori, pe acest teritoriu, au fost înlocuite de barbari prin fortificaţiile lor cu mult mai simple şi mai puţin durabile, dar mai corespunzătoare tacticei militare, cu care se atacau şi se apărau atunci astfel de opere. In loc de ziduri groase şi înalte, clădite pe un loc înalţat, Slavii construiau cetăţi de pământ, ridicând valuri întărite şi săpând şanţuri adânci, cu cari îsi împrejmuiau aşezările, pentru a le scuti de suprinderea duşmanului. Spaţiul din lăuntru astfel îngrădit, cuprindeà câte odată chiar şi o populaţie mai numeroasă cu vitele ei. Slavii le numeau g r a d - uri şi le construiau nu departe de cursul râurilor, pentru a aveà la îndemână apa cu care să umple şanţurile.[1])

In Banat găsim numeroase urme de cetăţi de pământ. Aşa, spre pildă, în valea Caraşului, lângă satul Duplai, se văd clar pe o ridicătură în formă de triunghiu neregulat urmele unei cetăţi de pământ. Poporul îi zice acestui loc şi astăzi „la cetate". Pe valea aceluiaşi râu mai sânt astfel de cetăţi la Oreşaţ şi Grebenaţ. Pe malul Timişului e situată *cetatea* de la Drăgşina şi apoi cea de la Secaş şi Obad. Lângă Begheiu: Buna şi Gladna şi încă o cetate de pământ în hotarul Ictarului şi al Girodului. Pe valea Pogănişului găsim astfel de *cetăţi* la Berendia şi la Sacoş, iar pe Niţău la Seciani, St. Andreiu, Maşloc şi în fine lângă Mureş la Alioş şi Szépfalu. Un sistem întreg de astfel de cetăţi se întinde şi peste Mureş şi încinge munţii Bihorului,[2]) aşa însă că cetăţile de pământ se găsesc totdeauna spre est de vechiul „limes dacicus."

Acest sistem de apărare, care nu e de origine slavă, ci mult mai veche, dar pe care l-au întrebuinţat mai ales Slavii, pare să fi avut mai mult decât o importanţă locală şi anume menirea de-a apărà o organizaţie de stat situată la est de linia cetăţilor de pământ.

Ca termeni tehnici în legătură cu astfel de fortificaţii servesc, pe lângă *grad*, *ograda* şi *ogradena* şi cuvintele *greben*

1) Borovszky S. *A honfoglalás története* Bud 1894 p. 54 şi urm.
2) Ibidem.

BDD-A14606 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:45 UTC)

(după Miklosich pecten, nsl. scopuluş serb. promontorium)[1]) *iama*(-fovea) şi *iar, iara*(-şanţ). Reminiscenţă a acestui soiu de apărare sânt şi gardurile trase împrejurul unor sate din Bihor şi de pe Mureş, cu porţi mobile la gura satului ori chiar şi ogrăzile şi curţile ţăranilor noştri, cari păstrează tipul de fortificaţie descris mai sus

5. Dar cetăţile de pământ aşezate la graniţa vestică, pentru a prinde şi paraliză cel dintâiu atac al duşmanului nu erau în stare să apere singure ţara şi populaţia. In afară de aceste cetăţi, după obiceiul vremii, se construiau şi alte fortificaţii. Pădurile, atunci mult mai dese şi întinse, se îmbiau dela sine pentru a împiedecă pătrunderea duşmanului, dacă se închideau drumurile cari treceau prin ele. De aceea oamenii se sileau să construiască în deschizături de pădure ori în strâmtori de pasuri stavile artificiale, corespunzătoare terenului: şanţuri adanci şi garduri tari, valuri de pământ ori iazuri construite din piatră şi lemn. Astfel de întăriturі se numesc în limba documentelor latine medievale *indagines*, nemţeşte *Hagen* sau *Gehage,* iar ungureşte *gyepü*[2]). La Celti ele şe numeau *preseka* (succisio silvae quod presceca dicitur)[3]) iar la Poloni[4]) *oseka* (osecones et firmitates) [5])

In limba română terminul tehnic corespunzător a fost cuvântul *risacă.* din vechiul slav *prisêka*[6]) (*sêk*-secare *prisêkati* ἐπιτέμνειν incidere), care cuvânt s'a păstrat atât în limba vie, cât şi în toponimie[7]). Astăzi *prisaca* are mai multe înţelesuri: 1. pă-

1) V Dolgozatok 1912. p. 108 şi 109. Un deal din jurul cetăţii Moigrad se numeşte şi astăzi „Dealul Grebenului", un alt punct de acolo se numeşte „grebin".

2) Tagányi K. în *Magyar Nyelv.* IX vel. (1913) p. 97, 145, 201 şi 254 în articolul *Gyepü és gyepuelve.*

3) Dr H Jireček, Prove, Praga 1904 p. 20, 93, 216—223, 289 şi 352.

4) I Pervolff, *Slavjane ih vzaimnyja otnošanija i svjazi* Varşovia 1886 I 158, 159. Amândoi citaţi de Tagányi.

5) Sârbii deasemenea aveau un val de apărare la graniţă (trap srpski) menţionat în 1300, la graniţa macedoneană. C. Jireček *o. c.* p. 4.

6) Invăţatul ungur Asbóth O. *(Nyelvtudomány* I p. 208) credeă, că cuvântul românesc e format din vsl. *presêka.* Tot aşa şi Tiktin (*Rom. Deutsches Worterbuch* Lief. 20). Dar atât înţelesul cuvântului din vechea slavă (*prêsêkati* dissecare, *prisêkati* incidere), cât şi forma sa aproape generală în limba noastră mă fac să îl deriv din vsl *prisêka*

7) Marele dicţionar geografic al României cunoaşte, în toate părţile ţării foarte numeroase numiri formate din acest cuvânt.

BDD-A14606 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:45 UTC)

dure tăiată,[1]) loc curăţit din codru, pădure din anul prim curăţită,[2]) 2. un gard, împrejmuitură lată, formată prin îngrămădire de lemne şi gunoiete, paie etc., răzimată mai ales pe răchiti,[3]) şi 3. stupină, locul unde se ţin stupii vara.[4]) E mai pre sus de orice îndoială, că cele două înţelesuri dintâiu ale cuvântului păstrează încă noţiunea vechilor prisăci, cel puţin într'o parte a Transilvaniei, unde ele au fost cunoscute odinioară, pe când dincolo de Carpaţi, în Moldova şi Muntenia, „prisaca" a evoluat, generalizându-se cu înţelesul de stupină.[5])

Prisecile vechi steteau în legătură neîntreruptă unele cu altele şi formau un veritabil brâu de apărare, străpuns numai unde erà trebuinţă să treacă drumurile de comunicaţie. Aceste puncte se numeau porţi (porta regni) şi erau întărite şi păzite foarte bine. Câte odată, pentru siguranţa mai deplină, se construiau câte trei porţi după olaltă. Expresii ca „Poarta de fer" arată puterea de rezistenţă ce li-se atribuia. La Cehi ele se numea *brana*, iar la Poloni *brona*?[6])

Paza prisăcilor şi a porţilor erà data unor oameni liberi, cari în latineşte se numeau *speculatores* sau *exploratores*, în slavoneşte *straže* (straža, custodia) iar în ungureşte *ór, orok*[7]) Câteva nume de localităţi mai păstrează şi astăzi amintirea lor.

Ca termini tehnici în legătură cu construcţia prisăcilor mai însemnăm cuvintele slave *rov*[8]) (rov=fovea, sepulcrum), *rovište, revište, reva, recia,*) *obrova, jamnik, prekopa, jaz,* cari toate în-

---

1) Dicţionarul A. R. (în fişe).

2) G. Alexici în *Nyelvtudomány* I, 103, din Maramureş.

3) Dicţionarul A. R. (în fişe din Mara, Zarand, jud. Bistriţa.

4) Dicţionarul A. R. (în fişe).

5) Întocmai ca şi cuvântul rom. *pasika*, după Želechovskij: 1. ausgehauene, ausgerodete Waldpartie fürs Vieh, 2. Umhegter Waideplatz 3. Bienengarten, Bienenhof

6) Tagányi o. c. p. 103.

7) La Cehi *č. od-ones* (cu d. s confinii), serviciul de paza *straza*, iar la Poloni *stroza* (custodia strasa).

8) După Jireček, în bulg. *rovina* înseamnă Erdspalt, Wasserriss, Wassergraben, în *Archiv f. slav. Phil.* XIV. p. 269.

9) Despre comit. *Rece* sau *Rojča* la Csánki D. *Korösm. a XV. században* p. 17—19. şi la Tagányi *o. c.* p. 256

BDD-A14606 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:45 UTC)

seamnă „şanţ, groapă", în cazul nostru, prisacă înşănţuită. Pe când urmele cetăţilor de pământ au dispărut aproape de tot din toponimie, prisăcile s'au menţinut timp mai îndelungat, deoare-ce sistemul lor de apărare a fost împrumutat şi păstrat de Unguri, până prin secolii XIV şi XV. In 1478. voievodul Gereb dispune locuitorilor din Cernavoda, Săcel şi Orlat să grăbească fiecare la astuparea drumurilor (ad insectionem viarum) şi la paza lor. (ut adventui inimicorum eaedem viae minus pateant) [1]) Că şi Românii din Principate cunoşteau acest metod de apărare o dovedesc luptele ce le-au dat cu Ungurii sub regii angevini,[2]) supt Sigismund[3]) şi supt Matia.[4])

Dar linia prisăcilor vechi se poate stabili cu oarecare aproximaţie, la graniţa apuseană a teritoriului românesc din Transilvania[5]). În valea Borşei (Maramureş) comuna Bronjka ne face sa bănuim existenţa unei prisăci, care în acest punct va fi avut o poartă apărată de cetatea, care într'adevăr se chiamă „Baranca". Dar c l mai de căpetenie pas al nordvestului Transilvaniei erà la Meseş, pe unde trece o şosea romană, în punctul, unde şi Anonymus[6]) ştie de „Poarta Meseşului". Ceva mai jos, la Şimleul Silvaniei, un deal se ume te[7]) şi astăzi „Őrl egy", iar între Şimle şi Zău au găsim comuna Recea) Pe va ea Crişului Repede există un sat,

---

Taoányi *art ci .* 1 0 n

-) *Cront lui Kukullei Janos* c p X X, şi XXXVIII

3) Regele ıgısmun spu e î t 'un document din anul 1408 Myrcha e ı m Va o a . . ta m u ı tr umpho ver us r num nostrum Hungaria r meantibu , n pıbus Pazara dı tıs, *strictıssımıs ınd gınibus* conc us et obdurat ınultitudo Vala horum . . . exercitum no trum cırcumded t" P ty *z r. nság* I, p 270

4) Dupa nf c. IV, lib. I, regele M a a gasit în 1467 pasurile Oituzului şi Ghime,ulu a up te cu mne taiate şi pline cu oameni înarmaţi.

5) Is oricul Karà so y I. s'a o upat m ^ âiu cu problema aceasta în *Kathol. Szemle* pe 18 6 n ar ıcolul *Erdély es a honfoglalás,* şi apoi în *A Székelyek e ed te,* mai pe urmă în *Szazadok* 1901 p. 1039 şi urm şi *Erdelyi Muzeum* pe 1915

6) Mane autem facto Zobolsu, Thorn et Tuhutum ınıto consilio constituerunt, ut meta regni ducis Arpad esset in porta Mezesına. Tunc incolae terrae iussu eorum portas lapideas edificant et clausuram magnám de arboribus per confinium regni fecerunt Cap. 22,

7) Karácsonyi *art. cit.*

8) Csánky D. *o. c.* v. I. Rewchew (1359 şi 1449)

BDD-A14606 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:45 UTC)

căruia i-se zice *Hotar* şi tot pe valea acestui râu e trecătoarea „Baranea", cu un vârf de deal numit „Culmea Bărănii". Aici se întinde, în fine, şi pădurea regală, Királyerdő, care şi-a căpătat numele pe timpul când formà hotarul Ţării ungureşti şi când toate confiniile erau în proprietatea regelui unguresc, care singur erà în drept să dispună peste prisăcile ungureşti.[1]) „Culmea Craiului" situată în aceeaşi pădure regală, ca şi „Coasta Craiului" şi „Dealul Craiului" serveau deci acelaşi interes al regelui ungar.

Pe valea Crişului Negru găsim şi azi comuna Prisaca, numită ungureşte Gyapjupataka. In hotarul Feneşului este 1 Valea Prisăcii şi 2. dealul Prisăcii.[2]). Printr'un document istoric din anul 1294 este dealtminteri atestată existenţa prisăcilor păzite, în această vale, de Unguri şi Români.[3])

La sud de munţii Bihorului avem satul Prisaca lângă Zimbru şi încă o Prisacă, între Aciu şi Groşi. Valea Murăşului a fost apărată în deosebite locuri, poate la marginea şirului de munţi, la Şoimuş şi la Şiria, mai târziu la Zam, cărei localităţi i-se ziceà, la 1323, în ungureşte, Kapu „poartă".[4]) Într'o epocă ce pare a fi mai veche decât venirea Ungurilor, defileul de la Branişca, în faţa Devei, unde valea Murăşului nu are nici măcar lărgimea unui chilometru, va fi servit de asemenea de poartă a ţării.

In Banat văile Timişului şi a Căraşului par să fi fost întărite cu prisăci. Pe malul stâng al Timişului există încă satul Prisaca, despre care cancelaria ungurească dă, la 1496, explicaţia următoare[5]): „Gyepeu alio nomine Prezaka". Ceva mai la vale e Găvoşdia, care stăpâneşte intrarea în valea Bistrei, în care găsim o *Poartă de fer*, cu mult mai redusă în importanţă, decât adevărata Poartă de fer. Pădurea din valea Bârzavei se numeà[6]) la 1323 „silva regia custodialis" şi, în fine, nume de

1) Tagànyi şi Karácsonyi *art. cit*
2) Györffy *o. c* p 19.
3) *Monumenta Hung, Hist. Okmanytárak* 18. p. 153.
4) *Karácsonyi art. cit. Századok* 1901 p. 1053.
5) Csánki *o. c.* II. com. Timiş s. v.
6) Karácsonyi *art. cit.*

BDD-A14606 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:45 UTC)

localităţi ca Bran(falva),[1]) Baranca,[2]) Straja,[3]) Jamul, Grebenaţ, anterioare imigrării în Banat a Sârbilor, indică anume puncte din prisăcile vechi.

Concluzia. Rezultatul acestor cercetări, unele nouă, altele făcute şi de câţiva învăţaţi streini, cari însă preferă a susţine ipoteze imposibile[4]), în loc de a recunoaşte adevărul simplu, nu pot să dea încă indicaţii sigure despre amănuntele comunităţii de stat slavo-române. Totuşi ne este permis a încercà unele precizări, pe cari cu altă ocazie le vom întregì, pentru a pune o concluzie probabilă

1. Amintirea j u p e l o r, pe care a păstrat-o populaţia românească din Banat, dovedeşte existenţa în acest ţinut a unei comunităţi de stat slavo-român. Constatările lui Jireček ne îndreptăţesc a presupune, că o astfel de organizaţie de stat a existat cel puţin în veacul IX.

2 Existenţa O h a b e l o r numai în Banat şi în partea sudică a Transilvaniei pare a arătà întinderea geografică a acestei organizaţii de stat, iar lipsa o h a b e l o r în Peninsula balcanică exclude presupunerea că Românii ar fi adus de acolo instituţia dreptului ohabnic.

3. Presupunerea din urmă o înlătură şi existenţa instituţiei c r a i n i c i l o r, limitată la o anume parte a pământului românesc. Dar am văzut, că patria acestei instituţii e nord-vestul Transilvaniei, din Maramureş şi judeţele nordice, peste Bihor, până în apa Mureşului, ceea ce ne face să presupunem, pe acest teritoriu, o altă formaţiune de stat slavo-român.

4. In fine *cetăţile* de pământ şi amintirea p r i s ă c i l o r, par a indicà liniile graniţelor noastre de vest într'o epocă mult mai veche decât năvălirea Ungurilor.

---

1) Csánki *o. c.* II. p. 30

[Nu poate fi întâmplător că din complexul de sate în SE Transilvaniei numit *Bran*, tocmai comuna în care se găseşte castelul teuton care stăpâneà trecătoarea spre Câmpulung, se numeşte *Poarta*. Satul vecin e *Predealul* < sl *predĕl* „graniţa" *Conv, lit* 38, 468. Nu ştim, dacă în numirea muntelui *Piatra Craiului* sau *Piatra lui Craiu*, cum îi zic Brănenii, avem să vedem *craiu* „rege" precum reiese din traducerea nemţească *Konigstein*, sau *crai* „margine". S P]

2) *Temes vm. Monografiaja* de Borovszki S p 252, pe timpul Arpadinilor se numesc numai 30 de localităţi, între cari Baranca şi Ursova.

3) Csánki *o. c.* II p. 107. Strézfalva şi Strizfalva (1421).

4) V parerea imposibilă a lui Melich despre *Ohabă* în *Századok* pe 1907.

BDD-A14606 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:45 UTC)